

ПРОДУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КОНЦЕПТ, КРИТЕРІЇ, ДЕТЕРМІНАНТИ PRODUCTION ACTIVITY: CONCEPTS, MEASURES, DETERMINANTS

Статтю присвячено аналізу продуктивної діяльності. Теорія діяльності – це парадигма, яка зосереджена на діяльності, розкриває її структуру, опосередкованість, постійний розвиток, пропонує низку корисних концептів.

У статті розглядаються підходи до розуміння креативності діяльності, продуктивності та ефективності. Установлено, що продуктивність є багатовимірною конструкцією, яка детермінована різними характеристиками особистості.

Велику кількість психологічних досліджень присвячено творчості, особливо в останні 20 років. Творчість аналізується як діяльність, що породжує рішення проблем, які відрізняють новизна, своєрідність, соціальна цінність, неповторна хвилююча унікальність. Творчість полягає у вмінні отримувати оригінальні продукти. Продуктами творчості є нові технічні винаходи, соціальні ідеї, наукові теорії, художні твори. Для творчої особистості характерні яскравість поведінки, фантазія, незалежність. Творчість приносить користь людям і суспільству. Продуктивне рішення використовує наявні репродуктивні елементи (об'єкти, ідеї). Продуктивність створює переваги для розвитку особистості. Ефективність забезпечує професійну діяльність і соціальну успішність особистості. Ефективність – це міра здатності окремої особи показати максимальний результат із мінімальними «вкладеннями» часу, зусиль та інших витрат. Це міра оптимальності та унікальності діяльності.

У статті розглядаються продукти творчості, продукти продуктивності та результати ефективності. Виділено нові та важливі напрями досліджень.

Обговорюються виміри та детермінанти продуктивної діяльності. Проведено аналіз підходів до продуктивності та окреслено перспективи подальшого вивчення цього явища. Основні концептуальні напрями досліджень феномену продуктивності особистості в різних сферах життєдіяльності будуть змістовно представлені в майбутньому.

Ключові слова: діяльність, теорія діяльності, діяльнісний підхід, творчість, інсайт, продуктивність, ефективність, особиста продуктивність.

The article is devoted to the theoretical analysis on the content of «productivity» concept.

Activity theory is a school of thought, that focuses on activity in general and emphasizes a structure of activity, internalization and externalization, mediation by tools, language, and other cultural artifacts or instruments, and continuous development. Activity theory provides several functional concepts that can be used.

Analysis of research material aimed at studying productivity phenomenon is presented in this article. Main approaches to understanding creativity, productivity and efficiency are reviewed. It is established that productivity is a multidimensional construction directly correlated with various personality characteristics.

A great deal of research has focused on creativity, especially in the past 20 years. Activity theory has an interesting approach to the difficult problems of creativity. Creativity is analyzed as the activity generating something new and different originality, emotional impact and socially uniqueness. Creativity is the ability to produce original products. Products of creativity include new inventions, social ideas, scientific theories, and artistic works. A creative individual typically displays originality, imagination, bright behavior and expressiveness.

Creativity has benefits for individuals and society. A productive solution use preexisting element (objects, ideas).

Productivity has benefits for development of personality.

Efficiency has benefits for professional activity and social success of personality. Efficiency is a measure of the ability of individual employee to produce the maximum output with a minimum investment of time, effort, and other inputs. It is a measure of the optimality of activity. The efficiency provides professional activity and social success of personality.

This article analyses the creativity products, productivity products and efficiency results. New and important areas of research are highlighted. The various costs and benefits of productivity activity are discussed. Analysis of approaches to productivity are conducted, and the prospects for further study of this phenomenon are outlined. The main conceptual areas of investigations studying the phenomenon of personal productivity in various spheres of life activities will present in future.

Key words: activity, activity theory, activity approach, creativity, insight, productivity, efficiency, personal productivity.

УДК 159.923
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.64.21>

Гордієнко А.В.

аспірант кафедри психології та педагогіки
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Вступ. Сучасна психологія все глибше розкриває природу та своєрідність існування людини, сміливо використовуючи різні парадигми, серед яких парадигма діяльності займає скромне місце. В останні роки інтерес до парадигми діяльності зростає [1–4]. Теорія діяльності розвивається, змінюються та уточнюються її базові концепти, суттєво міняється формат використання основних положень цієї вшуканої та ґрунтовної парадигми [4].

Діяльність полягає у цілеспрямованому перетворенні навколишньої дійсності. У будь-якій діяльності суб'єкта прийнято виділяти такі

компоненти, як мета, продукт (реалізована мета), процес та умови. Для здійснення індивідуальної діяльності людині необхідно відображати всі вказані компоненти, це важливо для того, щоб побудувати програми діяльності, у яких усі ці компоненти враховуються, щоб контролювати процес виконання, успішно завершити діяльність та оцінити як процес виконання, так і сам результат.

У психологічному аналізі діяльності використовуються багато різноманітних характеристик. Як визначальні розглядаються результативність, мотивація, ефективність. Часто

характеристики діяльності можуть використовуватися без попереднього визначення їх змісту, оскільки сприймаються як такі, що не потребують додаткового аналізу.

У контексті діяльнісного підходу обґрунтовано ключове положення, що цілеспрямована предметна діяльність розкриває сутність особистості. Тож актуальність нашої розвідки полягає у тому, що визначення концепту продуктивної діяльності є засобом розкриття сутності особистості. Найбільш співставною категорією до особистості є категорія творчої діяльності. Щодо виконання діяльності вважається, що для неї є відповідні умови для досягнення необхідної ефективності. Таким чином, щоб охопити та визначити суттєві складники діяльності та розкрити сутність особистості, варто розрізнити творчу, продуктивну та ефективну діяльність. Аналізу та з'ясуванню відмінностей у цих трьох спрямуваннях діяльності присвячено статтю.

Мета статті – проаналізувати концепт продуктивної діяльності, розкрити її виміри та детермінанти, з'ясувати властивості продуктивної діяльності стосовно таких варіантів реалізації діяльності, як творча діяльність та ефективна діяльність.

Виклад основного матеріалу

Визначення концептів. Найбільший ентузіазм дослідників у різних науках викликали творча діяльність, її феноменологія та чинники. Дослідження, присвячені творчості, безперечно, є однією з найцікавіших сторінок психології [5–15]. Поняття творчості має багату палітру інтерпретацій в історичному плані. В античному світі в творчості вбачали шлях досягнення досконалості через стан особливої екстатичної одержимості діяльністю, що, однак, уважалось менш цінним порівняно зі споглядальним пізнанням світу та досягненням мудрості. У середні віки в творчості акцентували її гріховний, обмежений та навіть приречений характер. У Відродженні звертали увагу на авторський процес праці та творення. У Новий час творчість здавалася менш цікавою реальністю, ніж можливість володіння загальнодоступним та закономірним через мислення та емпіричний досвід. В епоху Просвітництва відбулося змішання античних підходів із новими психологічними поняттями таланту, генія, божевілля. Ці поняття, що не втрачають свою привабливість і сьогодні, надали проблемі творчості справжнього психологічного наповнення. У своєму розвитку така психологізація вела до нових теоретичних побудов завдяки торжеству ідей несвідомого, самоактуалізації, особистості. У ХХ ст. з'являється ще більше різноманітних інтерпретацій. Аналіз творчої діяльності доповнюється такими різноманітними цікавими категоріями, як ідея «продуктивної уяви» (І. Кант, Ф. Шеллінг),

«авантюрне мислення» (Ф. Бертлет), «інсайт» (В. Келер), «дивергентне мислення» (Дж. Гілфорд), «множинний інтелект» (Г. Гарднер), «флоу» (М. Чікцентміхаї).

Творча діяльність у психологічній інтерпретації виступає характеристикою рівня розвитку здібностей людини в її адаптації до світу. Для характеристики творчої діяльності використовуються міждисциплінарні підходи, тож поле пояснень і інтерпретацій творчої діяльності дуже масштабне [5–15]. Творча діяльність є складною діяльністю, що вимагає певних властивостей та проявляється у рішенні різних завдань, винаходах, створенні унікальних об'єктів та здатності до споглядання та визначення цінностей. Творчість наповнена психологічною феноменологією, яка заглиблена у несвідоме.

Під продуктивною діяльністю ми розуміємо діяльність, яка є цілеспрямованою (веде до визначеної мети), реалізується за допомогою усвідомлених способів виконання (перш за все інтелектуальної діяльності, її дій та прийомів), поєднується з формуванням умінь і навичок самоконтролю та самостійної корекції процесу діяльності, виступає як синтез видів діяльності, що зумовлюють успішність та компетентність особистості в широкому колі соціальних та діяльнісних ситуацій, проявляється *високою результативністю, стабільністю, оригінальністю, смисловою визначеністю та наповненістю*.

У понятті продуктивності завжди підкреслюється **породження процесом діяльності важливих результатів**. Тож це породження, перш за все, особистісних результатів у процесі переживання та освоєння діяльності: смислових новоутворень, усвідомлення метакогніцій та метакогнітивного досвіду, спалахи власних творчих прозрінь та досягнень. У продуктивній діяльності оволодівають рішеннями особистісного значення в процесі діяльності. Для характеристики продуктивної діяльності напрацьовуються поняття в контексті досліджень. Продуктивність наповнена усвідомленою діяльнісною феноменологією.

Ефективна діяльність наповнена операціональною прозорістю, що є її суттєвою ознакою. У ній представлені феноменологія та реальність дій і операцій у їх максимальній результативності та індивідуальності. Ефективність за своєю природою надзвичайно індивідуалізована. Для характеристики ефективності використовують кількісні показники, ефективність є максимально детально операціоналізованою в дослідженнях.

Завдяки творчості суб'єкт творить та змінює реальність, завдяки продуктивності діяльність ним засвоюється та персоналізується, завдяки ефективності виконання діяльності стає досконалим.

Характер процесів та етапи. Творчий процес має свою таємничу феноменологію та стадіальність, що описана Г. Уоллесом у 1926 р. [16]. Творча фіналізація розгортається через чотириланкову модель (підготовка, інкубація, інсайт, реалізація). Продуктивна діяльність має схожі стадії перебігу з етапами творчого процесу, які виділені Г. Уоллесом: визначення завдання, вибір варіантів, випробування та реалізація рішення. У продуктивному циклі відсутній момент інкубації ідеї. Цей етап властивий для творчості і полягає у тимчасовій відмові від спроб вирішення та перемиканні на інші ситуації, у результаті якого виникає інсайт (осаяння) – миттєве інтуїтивне проникнення у суть проблеми з виходом на рішення. Однак хоча в продуктивній діяльності інкубація відсутня, моменти інсайтності і спалахи різних варіацій щодо структурних моментів діяльності виникають та зумовлюють розвиток і необхідні вдосконалення діяльності у цілому.

У контексті творчої діяльності підготовча стадія (формулювання завдання та початкові спроби її вирішення) та остання стадія (перевірка та реалізація рішення) є переважно усвідомлюваними, інкубація та інсайт – несвідомими. Усі моменти у продуктивній діяльності більш усвідомлювані, неусвідомлювані елементи звичайно супроводжують продуктивну діяльність, однак вони не є визначальними для процесу продуктивної діяльності та її результатів. Неусвідомлювані деталі продуктивної діяльності є скоріше наслідком автоматизації структури діяльності, моментами її стабільного виконання, ніж інсайтними подіями.

Відмінність продуктивної діяльності полягає у відсутності періоду інкубації (етапу забування проблеми та несвідомої переробки інформації) та етапу інсайту. Осаяння, інсайт – особливий визначальний момент творчого процесу, який полягає у раптовому знаходженні рішення та потужному емоційному супроводі, теж відсутній у продуктивному процесі, однак у продуктивній діяльності є деякі спалахи та вкраплення мікроінсайтів. Продуктивна діяльність свідомо, цілеспрямована, інтелектуальна за своїм змістом.

Ефективне виконання діяльності на початку має характер відкриття, але це відкриття локалізоване в просторі конкретної діяльності, скоріше дій, аніж діяльності у цілому. Це відкриття легко дається, до нього суб'єкта веде система його індивідуальних здібностей. Ефективність процесуально технологічна, прозора і зрозуміла, алгоритмічна і передбачає освоєння діяльності іншими за такими самими алгоритмами, хоча і з деякими проблемами у тих, хто має композицію індивідуальних властивостей, яка лише наближається до структури діяльності, котра виконується. У ефективного суб'єкта сукупність

індивідуальних властивостей повністю відповідає структурі діяльності.

Механізм досягнення діяльнісного фіналу. Творча діяльність може завершитися продуктом, однак може мати процесуально незавершений характер. Ефективна діяльність завжди завершена. У продуктивному процесі немає фіналізації та завершеності. Продуктивність є процесом збагачення власної діяльності особистістю, і в ній немає фінального завершення, вона продовжується і триває завжди.

Критерії діяльності визначаються відносно результату, який завершує процес. Творчі люди спрямовані на вирішення проблем через формування нової точки зору та нових рішень. Творчість полягає у виробництві ідей, які є одночасно новими та корисними. Під час творчості ми можемо отримувати надто багато ідей. Продуктивність відпрацьовує спектр творчої ідеї, яка вирається в культурі як найкраща і корисна. Ефективність установлює зразки рішень. Ефективність може продемонструвати багато хто, особливо коли ефективний зразок установлений, його копіюють ті, хто в змозі його скопіювати. Творчість – це сольна партія діяльності, це арія, яка виконується і звучить єдиний раз та може не мати завершення. Продуктивність – авторський спосіб виконання діяльності ефективним чином у контексті особистості.

Критерії творчості: новизна, оригінальність, соціальна значущість, досконалість реалізації.

Критерії ефективності: виміри часу, результативності, затрат різної модальності.

Критерії продуктивності: комплекс показників, притаманних діяльності у цілому (інтелектуальність, свідомо активність, цілеспрямованість, рефлексивність, метакогніції саморозвиток, породження смислових структур).

Творчість коріниться в продуктивній діяльності, однак продуктивна діяльність хоча має проблиски творчості, у своїй суті не містить таких ознак творчої діяльності, як багатство унікальної яскравої феноменології, несвідомий характер процесів. Творчий потенціал особистості, однак, не завжди виявляється в результатах, ефективність не має стосунку до творчості, а продуктивність наповнена результативністю (мотиваційною, когнітивною, смисловою), проте ця результативність є особливою, діяльнісною, особистісною, не визначається творчістю та ефективністю.

Джерела, ресурси, чинники. Творчість – феноменологічно яскравий процес. Для дослідження творчості розроблено багато підходів, у яких поєднуються зусилля психології, філософії, нейропсихології, антропології та багатьох сучасних наук. Творча діяльність вимагає наявності складних здібностей високого рівня. Для аналізу ефективної та продуктивної діяльності адекватними є менш масштабні концепції.

Творчість відбувається у культурному «інтелектуальному полі» (П. Бурдье). Творчість трактується у психології як загальна властивість, властивість, притаманна всім, однак варто визнати, що творча діяльність в її сутнісних характеристиках доступна не кожному. Навіть високоінтелектуальні люди з хорошими здібностями можуть бути абсолютно позбавлені творчих ефектів.

Продуктивність виступає механізмом індивідуального опрацювання культури або механізмом укорінення творчих досягнень у всезагальний культурний та діяльнісний контекст. У продуктивній діяльності є, звичайно, творчі елементи в усіх її структурних елементах (діях, операціях, діяльності у цілому), однак вона містить переважно репродуктивні елементи, відомі усталені елементи, у яких закріплена вся необхідна структура діяльності (шаблон діяльності, або алгоритм), дії, без яких неможливо виконати діяльність і досягти результату.

У ефективній діяльності реалізується модель діяльності в унікальному варіанті як особливий унікальний шаблон (алгоритм), удале оптимальне поєднання здібностей, що часто є абсолютно унікальним.

Алгоритми творчої діяльності неповторні, алгоритми ефективної діяльності можуть повторюватися, хоча можуть бути важко досяжними. Алгоритми продуктивної діяльності мають індивідуальне значення, це способи досягнення творчого чи ефективного рівня реалізації діяльності в контексті окремої особистості.

Результати та їх виміри

Творчий результат. Онтологічно несподіваний (парадоксальний), аксіологічно, праксеологічно та естетично досконалий, майстерно виконаний результат, що високо цінується у суспільстві, значимий у контексті культури.

Ефективний результат. Онтологічно відповідний, аксіологічно нейтральний, з особливими практичними та естетично вражаючими характеристиками в контексті можливих стилів діяльності.

Продуктивний результат. Це онтологічно детермінований, аксіологічно, праксеологічно та естетично досконалий, майстерно завершений персоналізований результат у контексті особистості та історії її наративів.

Відмінності між творчою, ефективною та продуктивною діяльністю виявляються у використанні такого поняття, як «самоефективність». Під самоефективністю розуміють віру та переконання особи у свою здатність діяти необхідним чином для досягнення конкретних цілей, долати труднощі [17; 18]. За сильного почуття власної самоефективності особа вірить у свій успіх, у подолання викликів. За низької самоефективності особа визначає, що їй бракує навичок, і уникає складних

завдань. Результати досліджень свідчать, що самоефективність впливає на поведінку та продуктивність. Люди, переконані у своїй самоефективності, ставитимуть складні цілі, будуть наполегливі перед обличчям труднощів і досягнуть кращих результатів у різних сферах [17; 18]. Низька самоефективність може змусити особу вважати, що завдання складніші, ніж вони є насправді. Висока самоефективність може змусити вважати завдання легшими, ніж вони є. Тож особа, визначаючи свою самоефективність, проявлятиме її у виборі ефективності, продуктивності чи творчості.

Продуктивна діяльність та особистість.

Творчі особистості є яскравими й унікальними в популяції. Головна їхня характеристика: вони здатні проблемно бачити світ і вирішувати проблеми. Творчі люди утворюють соціальні групи, що вирішують завдання у відповідних видах діяльності. Разом із тим це також об'єднання, що мають певне розуміння єдності як «братство духу». Творчі люди є носіями особливого типу творчої особистості, здатної до вирішення завдань духовного, інтелектуального та практичного типу, здатної до відкриттів та такого роду рішень, що перетворюють реальність. У творчості відбувається інтеграція та синтез всіх особистісних властивостей. У певному вимірі творці подібні один до одного.

Творчі люди проявляють обдарованість, чутливість до проблемного бачення картини світу, поглиненість завданнями, залученість у свою діяльність, самостійність у мисленні, діяльності, поведінці, оригінальні у поведінці, діяльності у спілкуванні. У них розвинені інтуїція, рефлексивне мислення, глибока смислова опрацьованість картини світу. Вони незалежні, однак багато дослідників і життєвий досвід засвідчують їхній низький рівень соціалізації (дивацтва). Творчі люди відзначаються оригінальністю та швидкістю мислення, чутливістю до неповноти інформації чи її суперечностей, відмовою від стереотипних рішень (Дж. Гілфорд [19], Е. Торренс [20]). Водночас риси творців утворюють певні композиції, що представлено в різних моделях: «трикутній» моделі Дж. Рензулі [21], пентагональній моделі Р. Стернберга [22].

Ефективні люди демонструють високу кількість та якість рішень у часових вимірах. Ефективність певного типу є яскравою характеристикою, однак ефективні люди різні між собою, схожі лише певним типом ефективності.

Продуктивні люди теж не мають особистісної схожості, вони різні. У продуктивній діяльності інтегративні феномени стосуються суб'єкта діяльності, однак від творчого імперативу властивостей особистість вільна у своїй унікальності.

Висновки. Творча діяльність виводить із буденного життя не лише саму творчу особистість, а й суспільство у цілому. Творча діяльність містить несвідомі процеси, які можуть бути визначальними та залишаються мало доступними для дослідження.

Продуктивна діяльність є персоналізованою, свідомою і цілеспрямованою, значною мірою вольовою дією з результатами, які не мають однозначного відношення до ефективності, навіть розчарування та невдале завершення діяльності можуть стати продуктивними та сприяти смислому наповненню діяльності й розвитку особистості.

Ефективна діяльність є особливим індивідуалізованим варіантом творчого рішення, її суб'єкт знаходить результат як пропозицію від своєї індивідуальності, це значною мірою несвідомо детермінована, але свідомо очікувана та осмислена діяльність, що створює оптимальні алгоритми діяльності.

Творча, продуктивна та ефективна діяльність процесуально різні та завершуються якісно по-різному. Творець у своїй діяльності продуктивний та ефективний, творення ідеї та реалізація творчого рішення – це продуктивна реальність. Створене в творчому процесі стає надбанням суспільства. Ефективність існує і встановлюється спочатку як індивідуальна ефективність. У подальшому ефективність можна досліджувати й освоювати, копіювати. Ефективно завершена діяльність стає моделлю для реалізації, яку намагаються опанувати інші. Ефективна людина – носій алгоритмів діяльності не завжди універсальних, але досягти універсальності – завдання для інших.

Продуктивна людина – творець для себе у своїй історії життя та діяльності.

Перспективи подальших наукових пошуків. Теорія діяльності продовжує впливати на сучасне психологічне знання та стимулює дослідження. Складний характер діяльності людини призвів до формування теоретичних пояснень, які сприймаються завершеними, однак багатство психологічної феноменології діяльності дає змогу додавати необхідні конструкти та сприяти більш детальній картині діяльності та її ролі у житті особистості. Проведений аналіз розкриває лише окремі деталі продуктивної діяльності. Із цих міркувань дослідження продуктивної діяльності буде продовжено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Engeström Y., Miettinen R., Punamäki R.-L. Perspectives on activity theory. Cambridge University Press. 1999. 480 p.
2. Bedny G., Karwowski W. A Systemic-Structural Theory of Activity: Applications to Human Performance and Work Design. CRC Press, 2006. 526 p.
3. Allen D.K., Brown A., Karanasios S., Norman A. How should technology-mediated organizational change

be explained? A comparison of the contributions of critical realism and activity theory. *MIS Quarterly*. 2013. Vol. 37, No 3. P. 835–854.

4. Bedny G.Z., Bedny I. Applied and Systemic-Structural Activity Theory. CRC Press, 2019. 322 p.
5. Barron F., Harrington D.M. Creativity, intelligence, and personality. *Annual Review of Psychology*. 1981. Vol. 32. P. 439–476.
6. Amabile T.M. The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983. Vol. 45, No 2. P. 357–376.
7. Rothstein M.G., Paunonen S.V., Rush, J.C., King, G.A. Personality and cognitive ability predictors of performance in graduate business school. *Journal of Educational Psychology*. 1994. Vol. 86, No 4. P. 516–530.
8. Wolfradt U., Pretz J.E. Individual differences in creativity: Personality, story writing, and hobbies. *European Journal of Personality*. 2001. Vol.15, No 4. P. 297–310.
9. Hennessey B.A. The social psychology of creativity in the schools. *Research in the Schools*. 2002. Vol. 9, No 2. P. 23–33.
10. Hennessey B.A., Amabile T. M. Creativity. *Annual Review of Psychology*. 2010. Vol. 61. P. 569–598.
11. Runco M.A. Creativity. *Annual Review of Psychology*, 2004. Vol.55. P. 657–687.
12. Godart F., Seong S., Phillips D.J. The sociology of creativity: Elements, structures, and audiences. *Annual Review of Sociology*. 2020. Vol. 46. P. 489–510.
13. Campbell J.P., Wiernik B.M. The modeling and assessment of work performance. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2015. Vol. 2. P. 47–74.
14. Carpenter S.M., Chae R.L., Yoon C. Creativity and aging: Positive consequences of distraction. *Psychology and Aging*. 2020. Vol. 35, No 5. P. 654–662.
15. Sio U.N., Lortie-Forgues H. The impact of creativity training on creative performance: A meta-analytic review and critical evaluation of 5 decades of creativity training studies. *Psychological Bulletin*. 2024. Vol. 150, No 5. P. 554–585.
16. Wallas G. The Art of Thought. 2026. New York: Harcourt, Brace & Company. 314 p.
17. Bandura A. Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*. 1977. Vol. 84, No 2. P. 191–215.
18. Bandura A. Self-Efficacy. The Corsini Encyclopedia of Psychology / I.B. Weiner, W.E. Craighead (Ed.). John Wiley, 2010. P. 1–3.
19. Guilford J.P. The structure of intellect. *Psychological Bulletin*. 1956. Vol. 53, No 4. P. 267–293.
20. Torrance E.P. Scientific Views of Creativity and Factors Affecting its Growth. *Creativity and Learning*. 1965. Vol. 94, No 3. P. 663–679.
21. Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. Reflections on gifted education: Critical works by Joseph S. Renzulli and colleagues. / S.M. Reis (Ed.). Prufrock Press Inc. 2016. P. 55–90.
22. Zhang L.-f., Sternberg R.J. The pentagonal implicit theory of giftedness revisited: A cross-validation in Hong Kong. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*. 1998. Vol. 21, No 2. P.149–153.